3.) 1986. augusztus 2-án Szarvastól keletre, a Horváth-pusztai-halastó mellett, fácántelep őrétől kaptam kis héjára utaló információkat. Az illető az előző napon (!) lőtt egy "karvalyt", amelyet elégetett. A madár karmait azonban megtartotta, s azokat átadta. Ezek morfológiája megfelel a szóban forgó két faj bármelyikének. A környéken - zömmel ültetett - tölgy, akác és nemesnyár erdőfoltok vannak.

4.) 1987. június 6-án Gyulától északkeletre, a Gyulavári-erdő (nagyrészt már ültetett, magas ártéri tölgy-kőrisszil ligeterdő) nyiladékokkal és rétfoltokkal tarkított részében, fiatal állományban, Halász Lajos kíséretében találtam egy 9 méter magasságban, ágvillában épült fészket, amely út közelében, onnan látható volt. Méretei nem haladták meg a dolmányos varjúét, alakja azonban egy miniatűr héjafészekre emlékeztetett. Anyaga újnak látszott, s pereme friss zöld lombbal volt kirakva. A fészek üresnek tűnt. Június 28-án Dr. Aradi Csaba és Dudás Miklós kíséretében történt ellenőrzéskor elhagyottnak látszott, a peremén elhelyezett lomb elsárgult. Madarat, amelyet a fészek gazdájának tarthattunk volna, hosszas utánjárással sem sikerült megfigyelnünk egyik alkalommal sem.

Összefoglalóan megállapítható, hogy "kis héja" adataim Hajdú-Bihar megye déli, valamint a vele szomszédos Békés megye területére esnek. Természetföldrajzi meghatározás szerint a Berettyó-Körösvidéken fekvő Bihari-síkra, a Kis-Sárrétre és a Körösmenti-síkra, illetőleg a Körös-Maros-közi Békés-síkra. Az észlelések alföldi, vegyes fajösszetételű ligetes lomberdőben, vagy azoktól nem nagy távolságban, vizek (Berettyó, Körösök) közelében történetek és költési időben, akár karvalyról, akár kis héjáról is legyen szó. A megfigyelt madarak nyílt területen, vadászat közben kerültek szem (vagy puskacső) elé. Hangjukat egyszer sem hallottam, nekik tulajdonítható toll, vagy tojáshéj maradvány nem került elő, ezért faji hovatartozásuk biztonsággal nem volt eldönthető.

Ezek után következzenek az apropók, tehát azok a dolgok, amelyek az eddig elmondottak kapcsán jutnak az ember eszébe. Itt van mindjárt az első kérdés: miért nem ismerhető fel terepen gyorsan és egyértelműen a kis héja? Ismeretes, hogy a faj külső morfológiája (alak, méret, szín) és viselkedése nagymértékben hasonló a karvalyhoz. A szakkönyvekben természetesen több eltérő bélyeg is szerepel megkülönböztetésükben, ám egy távolabbról, esetleg csak igen rövid ideig látott madár esetében ez aligha használható. Annyit mindenképpen tudni kell, hogy madarunk alulnézeti röpképén a szárnyak belseje nem sávos, mint a karvalyé, hanem egyszínű fehéres, farktollain 4-5 helyett 8 sáv van, a szivárványhártya (fészken szorosan ülő példánynál döntő lehet!) nem citromsárga, hanem barnás színű - GLUTZ-BAUER (1971).

Hangja összetéveszthetetlenül jellegzetes: ARADI (1963), GLUTZ-BAUER (1971), ezt hallva jelenlétét teljesen bizonyosra vehetjük. Messzehangzó, csengő kiáltását főként nászidőben (május-június) sűrűn hallatja. A két faj tojásainak színe nagymértékben eltér egymástól, a méretek azonban nem - MAKATSCH (1974). Ilyen alapon történő elkülönítésük abszolút értékű, jóllehet az e téren gyakorlatlan megfigyelő számára a hasonló tojásméretű egyéb fajoktól való differenciálás - elvileg - határozókönyv használatát teszi szükségessé.

Ökológiai viszonyaik a szakirodalom egybehangzó véleménye és saját tapasztalataim szerint is nagymértékben különböznek, ám ezeknek a részletezésére e helyütt teljes egészében nem térhetek ki. Tudjuk, hogy a karvaly csaknem kizárólag fenyőerdőkben (lomberdei fészkelőként is - ha van - fenyőn) költ. Ez az erdőtípus azonban az általam vizsgált vidékeken nem jellemző, pontosabban alig van és csak kis terjedelmű. A kis héja ezzel szemben kedveli a vizek közelségét (!) és a nyílt, ligetes, parkos lombos erdőket. Élete éppen ezért kevésbé rejtett- MAKATSCH (1974). Sűrűn mozog ezek szélén, s gyakran fészkelni is itt, vagy az utak közelében szokott (emlé-

keztetek a gyulavári fészekre, de a debreceniekre is), szemben a HARASZTHY (1984) által írottakkal.

Nem elhanyagolható körülmény az sem, hogy a hazai észlelések Békés megyéből származnak, de csak az 1930-as évektől. Többségük a költési időből, vagy közvetlenül utána, s számos a fiatal (azévi?) madár közöttük. E tájon, mondhatni hagyományos a faj jelenléte, illetőleg időnkénti felbukkanása. Mindezek mellett több - úgy tűnik, alig ismert, ám annál figyelemreméltóbb - adat ismertetését is hasznosnak tartom. Ezek, érzésem szerint hasonlóak a sajátjaimhoz, bár közlőik (neves kutatók) mindenkor teljes határozottsággal számolnak be a megfigyelt madarak faji hovatartozásáról. Az anyag térben és időben egyaránt két, jól elkülönülő részre osztható. NAGY (1936) szerint a karvaly a "tiszántúli síkföldi, vegyesállományú erdőkben - így Debrecen környékén is - költ". BÁN-IGMÁNDY (1938) arról tudósítanak, hogy a hajdúnánási felső temetőben karvaly fészkelt. SÓVÁGÓ (1938) Hajdúböszörmény melletti erdőben észlelt karvalyt költési időben. Ugyanitt RADÓ (1951) szintén költési időben egy kis héját lőtt 1949-ben. Ezek tehát hajdúsági és dél-nyírségi adatok, s az 1930-as évek végére koncentrálódnak.

A másik adatcsoport viszont az 1970-es évek elejére és a Berettyó-Körösvidék déli felére esik. MARIÁN (1973) Vésztő környékén jelzi a karvaly fészkeinek fogyatkozását, RÉTHY (1973) viszont a "Doboz környéki erdőkben" veszi biztosra a karvaly költését. Kétségtelen tény, hogy mindezen esetekben ismeretlen maradt az élőhely és a fészkelések körülményeinek leírása, így csak találgatni lehet, miféle karvalyok is voltak a felsorolt észlelések szereplői. Végkonklúzióként annak a véleményemnek adok hangot, hogy a kis héja Békés megyében rendszeres, bár ritka fészkelő madár lehet.

IRODALOM

ARADI, CS. 1963. A kis héja nagyerdei (Debrecen) fészkelése. Aquila, 69-70: 248-249.

BÁN, T., IGMÁNDY, J. 1938. Hajdúnánás fészkelő madarai. Aquila, 42-45: 669-671.

ENDES, M. 1990. Adatok a Hortobágy gerinces faunájához. Calandrella, IV/2: 28-35.

ENDES, M. 1991. Kis héja (Accipiter brevipes) valószínű költése Nyíracsád mellett. Calandrella, V/1: 86.

HARASZTHY, L. 1984. Magyarország fészkelő madarai. Natura, Budapest, pp. 247.

MAKATSCH, W. 1950. Die Vogelwelt Macedoniens. Akademische Verl., Leipzig, pp. 452.

MAKATSCH, W. 1974. Die Eier der Vögel Europas I. Neumann, Radebeul, pp. 468.

MARIÁN, M. 1973. Vésztő és környéke állatvilága. Vésztő története: 65-77.

NAGY, J. 1936. Az erdő madárvilága. Debrecen, pp. 103.

RADÓ, A. 1951. Kishéja a Hajdúságban. Aquila, 55-58: 238.

RÉTHY, ZS. 1976. Adatok a Doboz környéki erdők madárfaunájához. Aquila, 82: 241-242.

SÓVÁGÓ, M. 1938. Hajdúböszörmény vadászati viszonyai. Magyar Vadászújság, XXXVIII, 34: 539-541.

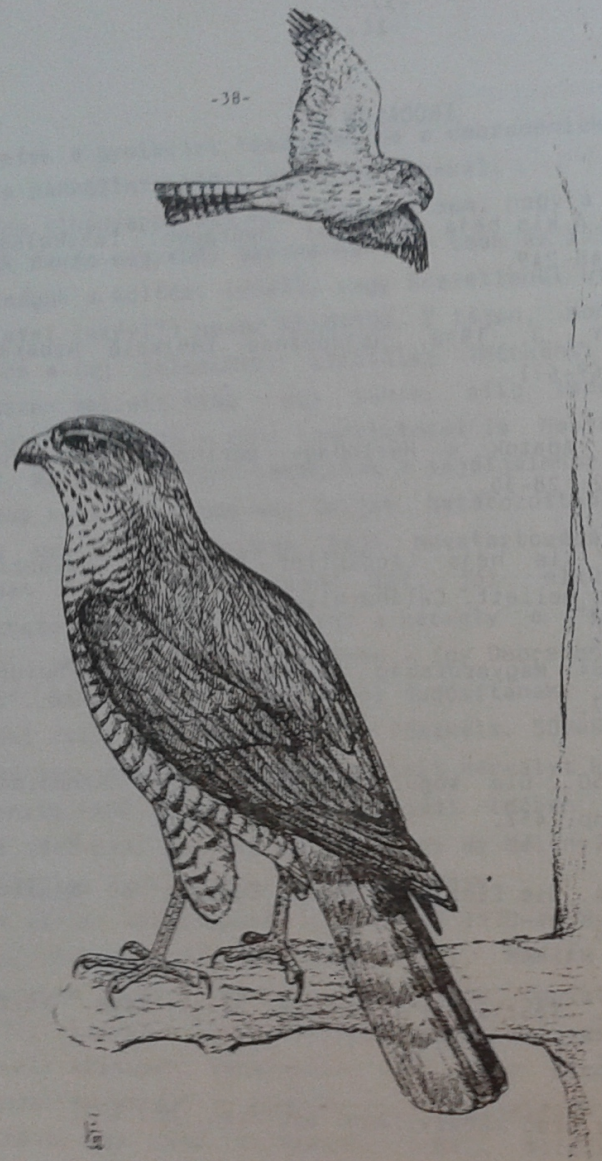

Kis héja (Accipiter brevipes). Varga Zoltán grafikája

VIZSLÁN TIBOR- VIZSLÁN TIBORNÉ

Megfigyelések a tövisszúró gébics (Lanius collurio) életéből

Jelen írásunkban a faj életével kapcsolatban tett megfigyeléseinket szeretnénk közreadni, kiemelten költésbiológiáját érintőeket. Észleléseinket azért is fontosnak tartjuk, mert néhány hazai munkában tévesen évente kétszer költő fajnak írják. Megfigyeléseink szerint csak egyszer költ és a gyakori fészekpusztulások miatt jelentkező pótköltéseket tekinthették másodköltésnek a szerzők. A másik indítékunk az volt, hogy bár egy közismert madárról van szó, mégis nagyon ritkán találkozhatunk részletes megfigyeléseken alapuló összefoglaló munkával a fajról. Vizsgálódásaink szerint utoljára GYŐRFI (1968) írt a faj ökológiájáról egy részletesebb tanulmányt, de a megfigyelések Erdélyben történtek. Megfigyeléseink zömmel Sajóbábony községhez tartozó területen történtek, ami a Tardonai-dombság része, az adatok tehát e térség viszonyait tükrözik legjobban.

A megfigyelések részletes ismertetése

Tavaszi érkezés

A visszaérkezés általában április végére esik, ilyenkor még csak néhány példány figyelhető meg. Az elsők általában mindig hímek, de vannak kivételek is, pl. az 1991-es év, amikor az első példány ápr. 26-án egy tojó volt, s másnap már 5 példányt sikerült megfigyelnünk Sajóbábonyban (3 hímet és 2 tojót). A többi esetben is a hímek előnye csak egy-két napra tehető. A visszaérkezés csúcsa május első hetében van, de akadnak kései érkezők is, amelyek csak május közepén jelennek meg. Ilyenkor a területért folytatott harcok újra megélénkül-